

Monumentnummer*: 531953

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijksmonument
Inschrijving register* 23 januari 2015
Kadaster deel/nr 82803/72

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Werkendam Altena Noord-Brabant

Locatiennaam Locatieomschrijving
Werkendam Fort aan de Uppelse Dijk

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Werkendam S 2176

Omschrijving**

Cluster 80.

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE

Inleiding

BOMVRIJE TOREN A, met aangebouwd, bomvrij gebouw, als gebouwde rest van de eerste aanleg van het Fort aan de Uppelse Dijk / Fort Altena. Ronde, in zwaar metselwerk uitgevoerde, bomvrije toren, die de kern vormde van het uit 1847 daterende Fort Altena dat de verdediging was voor de accessen van de Rijksstraatweg van Breda naar Gorinchem en de Uppelse Dijk. Torens op forten zijn tot in de jaren '60 van de 19e eeuw gebouwd, te beginnen in de Napoleontische Tijd; in Nederland - behoudens enkele uitzonderingen uit omstreeks 1810 - echter pas vanaf omstreeks 1840, waarbij de inzichten van militair ingenieur J.G.W. Merkes van Gendt sturend waren. Nederlandse torens op forten hebben gewoonlijk een ongeveer cirkelvormig grondplan met een diameter van enkele tientallen meters en ze waren gewoonlijk omgeven door een droge of een natte gracht. Ze zijn twee, drie of meer verdiepingen hoog en bestaan uit zwaar - meters dik - metselwerk. Uitgangspunt was dat de ronde vorm goed bestendig was tegen inslagen van kanonvuur, terwijl de defensieve kracht naar alle richtingen min of meer gelijkwaardig kon zijn. Door opstelling van ver reikend geschut bovenop de torens - waar tevens de uitkijk was gevestigd - dacht men in een gunstige verdedigende positie te verkeren. Voor de nabije(re)

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

verdediging dienden (talrijke) schietgaten voor kanon- en geweevuur. Meerdere torens waren voorzien van een aarden dekking, mede waardoor ze als 'bomvrij' werden beschouwd. Het bomvrij zijn was een relatief begrip, dat gekoppeld was aan de inslagkracht van het vuur ten tijde van de bouw. Met de komst van geschut met getrokken loop en vooral van brisantgranaten, was het echter afgelopen met de torenforten: ze bleken toch tamelijk kwetsbaar, waren relatief gemakkelijke doelwitten en ze verloren hun defensieve vermogen dus binnen weinige jaren. Als gevolg hiervan zijn verschillende torens van hun hoogste verdieping(en) ontdaan en voorzien van aarden beschermingswallen, in de vorm van contrescarps of contrescarpgalerijen. Wat bleef was hun functie als onderkomen voor manschappen en materieel. Bekende torens in de Nieuwe Hollandse Waterlinie zijn die te Weesp, het Fort Honswijk en het Fort bij Vuren. De meeste torens zijn opgenomen in met aarden werken en (natte) grachten omgeven aarden fortcomplexen, zoals ook die van het Fort aan de Uppelse Dijk / Fort Altena. Bovendien is de toren enigszins verlaagd en ter weerszijden zijn de bomvrije aanbouwen B en C gebouwd.

Omschrijving

BOMVRIJE TOREN A, bestaande uit een ronde, bakstenen toren van twee bouwlagen, inclusief kelderverdieping. De toren heeft een diameter van circa 28 m. De gevel van de toren is omstreeks 7 m hoog en bevat een beperkt aantal toegangsopeningen en vensters onder halfronde boog (en toog) en voorzien van ijzeren deuren en hiernaast een (groter) aantal dicht gemetselde gevelopeningen van verschillend formaat. Bovenop een aarddekking; centraal hierin een open binnenplaats met diameter ca. 10 m, met bakstenen gevel en vensteropeningen onder halfronde boog, met sluitsteen en roedeverdeling en getoogde toegang. In het interieur onder meer zware, (meest groen)geschilderde, houten deuren en een beklinkerde vloer op een later aangebrachte betonlaag. De kelderverdieping is eveneens voorzien van een betonlaag uit dezelfde periode.

Waardering

De BOMVRIJE TOREN A, met aangebouwd, bomvrij gebouw van het Fort aan de Uppelse Dijk / Fort Altena is van algemeen belang vanwege:

* Cultuurhistorische waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zoals deze is ontworpen door C.R.T. Kraijenhoff en in eerste aanleg vanaf 1815 door hem, Jan Blanken en majoor-ingenieur Willem Offerhaus is gerealiseerd en daarna door anderen gedurende ongeveer 125 jaar is versterkt en verbeterd.

* Architectuurhistorische waarden, in het bijzonder als uiting van de militair-strategische bouwkunde, die gebaseerd is op: a. het systeem van inundatie en accesverdediging (19de eeuw), b. de wedloop met de zich versterkende offensieve middelen (19de eeuw).

Het betreft hier een onderdeel uit de periode 1841-1864, namelijk een voorbeeld van een toren op een fort, gebouwd naar inzichten van militair ingenieur J.G.W. Merkes van Gendt.

* Ensemblewaarde en situationele waarden als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Tevens vanwege de functionele en fysieke samenhang met de overige onderdelen van het complex.

* Het onderdeel is zeldzaam omdat het een voorbeeld is van een toren waarvan de bovenste laag met open batterij om militair-strategische redenen is verwijderd en die daarna links en rechts ervan is voorzien van de bomvrije aanbouwen B en C. Bijzonder en hiermee van zeldzaamheidsbetekenis is het feit dat de toren niet is gebouwd als onderdeel van een riviervediging maar als

---

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

landverdediging.

* Het onderdeel is, inclusief de bijzondere verbouwing, goed bewaard omdat vele kenmerkende onderdelen in exterieur en interieur behouden en herkenbaar zijn gebleven.

Hoofdcategorie

Verdedigingswerken en militaire gebouwen

Subcategorie

Waarnemingspost (B)

Functie

Waarnemingspost(B11)